

Giedrius Subačius

University of Illinois at Chicago
Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

Panevėžio mokytojų seminarija: lietuvių kalbos dėstymo pradžia 1872–1873 metais

Rusijos administracija 1872 metais Panevėžyje įsteigė mokytojų seminariją, maža to – kitais metais ten įvedė ir lietuvių kalbos dėstymą. Tai vyko lotyniško raidyno draudimo sąlygomis (raidės draustos 1865–1904 metais). Vadinasi, ir seminarijoje dėstant tuo metu tebuvo galima remtis rusiškėmis (kirilikos) raidėmis. Darius Staliūnas pagrįstai teigė, kad būsimieji mokytojai buvo mokomi lietuvių kalbos tik kaip pagalbinės priemonės, kad pajęgtų mokyti rusų kalbos: „Teachers would learn Lithuanian solely to be able to teach Russian more efficiently, while Lithuanian retained just an auxiliary role“¹. Rašant apie Panevėžio seminarijos pradžią dažnai paminima, kad ten buvo dėstoma lietuvių kalba, bet dėstymo aplinkybės ir duomenys tuose paminėjimuose nevienodi.

Štai Juozas Mičiulis rašė: „1873 metais buvo įvestos žemaičių kalbos (žmudski jezyk) pamokos. Jos mokytojui mokėdavo 400 rublių metams. Bet į šį dalyką nebuvo rimtai žiūrima. Galima įsivaizduoti, kiek galėjo išmokyti po 1 ar 2 valandas savaitėje turėdami lietuvių kalbos mokytojai rusai“².

Tokį pat lietuvių kalbos pamokų skaičių *Tarybų Lietuvos enciklopedijoje* nurodė Petras Čekanavičius: „Liet. kalba buvo dėstoma nereguliariai (1873 buvo įvestos 1–2 liet. kalbos pamokos per savaitę)“³. Atrodo, kad Čekanavičius buvo Mičiulio teksto paveiktas, nes taip pat mini vieną ar dvi pamokas per savaitę.

Kiek kitą pamokų skaičių nurodė Jūratė Gaidelienė: „1873 m. seminarijoje pradėta dėstyti lietuvių kalba. [...] Lietuvių kalbai buvo skiriamos 2–3 pamokos per

1 Darius Staliūnas, *Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863*, Amsterdam, New York, NY: Rodopi, 2007, 277.

2 Juozas Mičiulis, *Panevėžio mokytojų seminarija: prieš karą ir dabar. Su prof. J. Jablonskio*

atsiminimais. 10 metų sukaktuvėms paminėti, Panevėžys, 1929, 10.

3 Petras Čekanavičius, „Panevėžio mokytojų seminarija“, *Tarybų Lietuvos enciklopedija* 3, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1987, 293.

savaite. Ją dėstė mokytojai rusai, patys gerai kalbos nemokėdami, tad mokymo lygis buvo žemas“⁴.

Lietuvių kalbos mokymo pradžią nusako ir Darius Staliūnas: „a suitable teacher was found early in 1873, namely the Ponevezh District treasurer, Liatskii, who, with the approval of the college authorities, began to hold three weekly ‘Žemaitijan dialect’ lessons“ (Staliūnas 2007, 276).

Tas lietuvių kalbos dėstymas buvo aprašytas ir gerokai anksčiau. Štai 1905 metais Konstantinas Gukovskis, Jemeljanas Voiničius ir I. Siniakovas rašė, jog „въ семинарии введено обязательное изучение воспитаниками жмудскаго языка“⁵. Jie turėjo galvoje seminarijos įsteigimo periodą. Beje, vienas iš knygos rengėjų, Voiničius, pats buvo Panevėžio seminarijos mokytojas.

Tačiau dėstymo pradžia kartais nusakoma ir kitaip. Panevėžietis Juozapas Kozakevičius, pats buvęs Panevėžio miesto tarybos narys, seminarijos įkūrimo amžininkas, regis, turėtų gerai atsiminti, kad seminarijoje lietuvių kalba buvo dėstoma anksti. Vis dėlto jis tai neigė: „Seminarijoje nebuvo dėstomos vietinės kalbos Lietuvių ir lenkų. [...] Po perversmo Rusijoje ir caro manifesto 1905 m. spalio 17 d. [...] iškėlo [sic!] klausimo, kad Seminarijoje [...] būtų priimami vietiniai lietuviai katalikai, kalvinai ir kt. ir kad privalomai būtų dėstoma [sic!] lietuvių ir lenkų kalbos. Rusų Apšvietos Ministerija, leido pakviesti ne etatinį mokytoją lietuvių kalbos, tai atviko [sic!] JONAS JABLONSKIS [,] tėvas lietuvių gramatikos ir vadovėlių liaudies mokykloms“⁶. Sugestija, kad Jonas Jablonskis seminarijoje buvo pirmas lietuvių kalbos mokytojas, akivaizdi.

Lietuvių kalbos mokymas prieš 1905 metus nepastebėtas ir Juozapo Švaisto. 1963 metais Čikagoje leistoje knygoje apie Panevėžį jis rašė: „Tiktai nuo 1905 m., po revoliucijos, ir lietuviams buvo leista stoti [...]. Nuo tada įvestos ir lietuvių kalbos pamokos [...]. Pirmuoju lietuvių kalbos mokytoju buvo Jonas Jablonskis“⁷.

Toks požiūris kartais suklaidina ir dabartinius mokslininkus. Štai Loreta Paškevičienė savo solidžiam straipsnyje apie Panevėžio seminariją cituoja tą patį Kozakevičių: „Kaip pažymi J. Kozakevičius ‘Amžiaus kronikoje’, seminarijoje nebuvo dėstomos vietinės – lietuvių, lenkų kalbos, ir tokie mokytojai buvo ignoruojami“⁸.

Šio straipsnio tikslas yra remiantis Lietuvos valstybės istorijos archyvo duomenimis, urač byla *О введении въ Поневъжской учительской семинарии обучения*

4 Jūratė Gaidelienė, „Švietimas“, *Panevėžys. Nuo XVI a. iki 1990 m.*, Panevėžys: Nevėžio spaustuvė, 2003, 239.

5 К[онстанти]нъ Г. Гуковскій, Е[мельян] Войничъ, И. Н. Синяковъ, *Городъ Поневъжъ: краткій историко-статистическій очеркъ*, Ковна: Типографія Губернскаго Правленія, 1905, 31.

6 Juozapas Kozakevičius, *Amžiaus kronika*, kn. 3, 1858–1936 m. [apie 1936; rankraštis]; VUB: f. 40 – 3, 43r.

7 Juozas Švaistas, „Mokytojų seminarija rusų laikais“, *Panevėžys*, red. Juozas Masilionis, Čikaga: Panevėžiečių klubas, 1963, 150.

8 Loreta Paškevičienė, „Panevėžio mokytojų seminarija“, *Kultūros paminklai* 4, 1997, 94.

жмудскому языку⁹, nusakyti lietuvių kalbos disciplinos steigimo peripetijas, pačių mokinių dėstymo eksperimentą, mokytojo paieškas, nustatytą pamokų skaičių ir algos dydį, Rusijos administratorių lietuvių kalbos sampratą ir įvardijimą.

Naujos Panevėžio mokytojų seminarijos direktoriumi buvo paskirtas Stefanas Boričevskis (Боричевский, 1831–1890). Iš Vilniaus švietimo apygardos (toliau – VŠA) globėjo Nikolajaus Sergijevskio jis gavo užduotį surasti ir lietuvių (žemaičių) kalbos mokytoją bei pradėti dėstymą.

1872 metų lapkričio 27 dieną¹⁰ posėdžiavo Panevėžio mokytojų seminarijos taryba, susidedanti iš visų seminarijos mokytojų ir pradinės mokyklos mokytojo. Dalyvavo mokytojai (iš viso pasirašė penki): direktorius Boričevskis, tikybos mokytojas šventikas Sofronijus Zosimovičius (Зосимовичъ), mokytojai Piotras Šidlovskis (Шидловский) ir Aleksandras Jegorovas (Егоровъ) bei pradinės mokyklos mokytojas Antonas Gisičius (Гисичъ; l. 3r).

Posėdyje svarstyta galimybė dėstyti lietuvių (žemaičių) kalbą seminarijoje, t. y., protokolo žodžiais tariant, nuolat palaikyti žemaičių tarmės mokėjimą tarp seminarijos mokinių:

былъ подвергнуть разсужденію вопросъ о необходимости поддерживать между учениками Семинаріи знаніе жмудскаго нарѣчія (l. 2r).

Protokole rašoma, kad seminarijos mokytojai ne kartą diskutavę šią švietimo apygardos globėjo iškeltą problemą, kad ir kai kurie mokiniai, nesusipažinę su žemaičių tarme („незнакомыми съ жмудскимъ нарѣчіемъ“; l. 2r), pareiškę norą jos mokytis. Direktorius ir mokytojai, surinkę preliminarių žinių, be kita ko, priėjo prie tokių trijų išvadų ir pasiūlymų:

Pirma, vienuolika seminarijos mokinių gerai moka žemaičių tarmę (kalbą), yra gimtakalbiai žemaičiai:

одиннадцать воспитанниковъ Семинаріи знакомы съ жмудскимъ нарѣчіемъ. Нѣкоторые изъ нихъ, какъ природные жмудины, или какъ уроженцы Ковенской губерніи, владѣютъ этимъ языкомъ совершенно свободно (l. 2r).

Iš dokumentų matyti rusų mokytojų supratimas apie kalbą: žemaičių tarmė ar kalba jiems tas pat. Ir tie, kurie gimę žemaičiais ar gimę Kauno gubernijoje, laikomi šnekėję viena žemaičių kalba. Pasak jų, žemaičių kalba – tai Kauno gubernijos kalba.

Antra, pageidaujamo rusų kilmės ir stačiatikių tikybos asmens lietuvių (žemaičių) kalbai dėstyti surasti nepavykę:

⁹ ДѢЛО КАНЦЕЛЯРИИ ПОПЕЧИТЕЛЯ Виленскаго Учебнаго Округа, 3 народнаго СТОЛА. О введеніи въ Поневѣжской учительской семинаріи обученія жмуд-

скому языку. Началось 12 Декабря 1872 года; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 4017, l. 2r–3r.

¹⁰ Datas čia ir kitur pateikiamos originalios, pagal Julijaus Cezario kalendorių.

Стараніе г. директора и членовъ Совета найти лицо (русскаго происхожденія и православнаго исповѣданія), которое бы съ пользою могло преподавать уроки жмудскаго нарѣчія, неувѣнчались успехомъ (l. 2r).

Trečia, mokiniai tais mokslo metais esą jau labai apkrauti – per savaitę lanką 34 pamokas (nuo 8:30 ryto iki 4:00 vakaro), tad skirti dar ir žemaičių tarmės pamokas būtų labai sunku, o be mokytojo ir visai neįmanoma:

назначеніе въ текущемъ учебномъ году особыхъ уроковъ жмудскаго нарѣчія было бы крайне обременительно для сихъ учениковъ, а въ виду неимѣнія подъ рукою учителя, который соответствовалъ бы требованіямъ, и невозможно (l. 2r).

Todėl Seminarijos taryba švietimo apygardos globėjui pasiūlė, kad žemaičių kalbos (tarmės) mokyti patys mokiniai, tie vienuolika iš jų, kurie ją jau moka¹¹, ir ne per pamokas, o kasdien po vakarienės prieš pamaldas, per šventes popietėmis ir tada, kai į pamokas neatvyksta amatų ar gimnastikos (fizinio lavinimo) mokytojai:

Советъ находить полезнымъ воспользоваться знаніемъ жмудскаго языка одинацатью воспитанниками и, въ видѣ опыта, на первый годъ допустить обученіе жмудскому нарѣчію товарищами товарищей, которое, начинаясь съ обыкновенной разговорной рѣчи будетъ продолжено по составленному въ Ковенской дирекціи народныхъ училищъ „Руководству къ изученію русско-литовской грамоты и счисленія“. Для занятій жмудскимъ языкомъ Советъ полагаетъ назначить ежедневно вечернее время отъ ужина до молитвы и послѣ обѣденное время до вечернихъ занятій въ праздничные дни (l. 2v).

Taryba argumentavo, kad šitaip mokantis žemaičių kalbos (tarmės), nenukentėtų rusų kalbos ir kitų dalykų dėstymas (l. 2v). O kokia būtų mokinių pažanga mokantis lietuvių kalbos, paaiškėtų per baigiamąjį mokslo metų egzaminą.

VŠA globėjas Sergijevskis 1872 metų gruodžio 22 dieną išsiuntė seminarijos siūlymus liaudies švietimo ministrui grafui Dmitrijui Tolstojui į Sankt Peterburgą (l. 4r–5v). Tą pačią gruodžio 22 dieną Sergijevskis parašė raštą ir Panevėžio mokyklos direktoriui Boričevskiui, jog jis, Sergijevskis, savo nuožiūra leidžias tokiu būdu eksperimento sąlygomis mokyti žemaičių kalbos, bet kartu pageidaujas, kad ir toliau būtų ieškoma žemaičių tarmės mokytojo:

я разрѣшаю, въ видѣ опыта, привести въ исполненіе предположенія Педагогическаго Совета [...], относительно изученія въ семинаріи жмудскаго языка, но съ тѣмъ, чтобы Ваше Высокородіе постоянно имѣло въ виду пріисканіе лица, основательно знающаго жмудское // нарѣчіе и могущаго руководить занятіями онымъ (plg. 1 pav.; l. 6r–6v).

11 Kaip nurodė Staliūnas, į Panevėžio mokytojų seminariją buvo priimami ir lietuviai, tik jie turėjo būti priėmę stačiatikių tikėjimą: „Thus, although VED officials gave priority to ethnic Russians, when realising

that there could be a shortage of such people to enter the training college in the Kovno Gubernia, they made provision for admitting Žemaitijan converts. This practice was maintained“ (Staliūnas 2007, 275).

Po trejeto savaitių, 1873 metų sausio 13 dieną, liaudies švietimo ministras grafas Dmitrijus Tolstojus iš Sankt Peterburgo Sergijevskiui aiškiai atsakė, kad toks mokymo metodas negali duoti patenkinamų rezultatų. Taip pat mandagiai, bet tvirtai priminė, kad Sergijevskis jam turįs pranešti, kai bus rastas žemaičių kalbos mokytojas:

полагая съ своей стороны, что изложенный способ обученія жмудскому языку не можетъ повести къ удовлетворительному результату, я покорнѣйше прошу Васъ, Милостивый Государь, увѣдомить меня, когда будетъ прискано лицо, на которое могло бы быть возложено преподаваніе жмудскаго языка въ Поневѣжской семинаріи (l. 7v).

Vadinasi, Panevėžio mokytojų seminarijos inicijuotas ir VŠA globėjo paremtas noras neskirti žemaičių kalbai pamokų bei leisti patiems mokiniams mokyti kitus mokinius ministro Tolstojaus buvo atmestas. Tolstojus primygtinai pageidavo, kad atsirastų asmuo žemaičių kalbai mokyti.

Dar po dvylikos dienų, 1873 metų sausio 25-ąją, Sergijevskis vėl rašė direktoriui Boričevskiui ir perdavė ministro pageidavimus – eksperimentas negalįs duoti patenkinamų rezultatų; turįs būti pasiūlytas žmogus, gerai mokąs žemaičių tarmę (l. 8r–8v). Laiško pabaigoje Sergijevskis ragino Boričevskį pasiskubinti:

Вслѣдствіе сего покорнѣйше прошу Васъ, М. Г., сообщить мнѣ, въ непродолжительномъ по возможности времени, затребованное Господиномъ Министромъ Народн. Просвѣщенія свѣдѣніе (l. 8r).

Ministro ir VŠA globėjo paragintas Boričevskis reagavo greitai. Jau 1873 metų vasario 11 dieną jis pranešė Sergijevskiui radęs pageidautą mokytoją – Zacharijų Liackį. Taigi surado jį greičiau nei per tris savaites:

на обученіе воспитанниковъ ввѣренной мнѣ Семинаріи литовскому языку изъявилъ согласіе Поневѣжскій уѣздный казначей, коллежскій ассессоръ, Захаръ Ляцкій, б. военный инженеръ (l. 9r).

Kaip esu rašęs, Liackis buvo kilęs nuo Minsko, bajoriškos kilmės, pagal išsilavinimą karo inžinierius, nuo 1867-ųjų dirbęs Panevėžio apskrities išdininku¹². Dabar jis buvo siūlomas dar vienam – labai tolimam nuo jo patirties – kalbos mokytojo darbui.

Kadangi per visą susirašinėjimą su VŠA globėju ir švietimo ministru tebuvo minima žemaičių tarmė ar kalba, dabar Boričevskiui, matyt, atrodė svarbu paaiškinti, kad Liackis mokąs ne žemaičių, o *lietuvių* tarmę:

Ляцкій основательно знаетъ литовское нарѣчіе, употребляемое массою народонаселенія половины Ковенской губерніи и которое при томъ такъ близко къ жмудскому нарѣчію, употребляемому въ остальной части Ковенской губерніи, что жмудинь и литовець безъ труда понимаютъ другъ друга (plg. 2 pav.; l. 9r).

12 Giedrius Subačius, „Kazimiero Lelio ir Ipolito Liutostanskio lietuviškos kirilikos modeliai, 1887–1891“, *ALt* 8, 2006, 290. Taip pat plg. Darius Staliūnas, „Kaip rusai pe-

dagogai XIX a. viduryje mokėsi lietuvių kalbos“, *Lietuvos istorijos metraštis* 2005 (2), 2006, 93–116.

Tokie pasubtilėję Boričevskio komentarai turbūt reiškia, kad pats Liackis taip naujai jam išdėstė savo nuomonę apie žemaičius ir lietuvius. Liackis skyrė žemaičių tarmę nuo aukštaičių (lietuvių), kuriomis buvo kalbama Kauno gubernijoje (Panevėžys buvo maždaug geografinis jos centras). Liackis teigė mokąs gubernijos aukštaičių, bet ne žemaičių dalies tarmę. Ir leido suprasti, kad tai netrukda patenkinti pageidavimą dėstyti žemaičių kalbą (tarmę), nes aukštaičiai ir žemaičiai lengvai susišneką. Rusai administratoriai nuolat painiojo terminus *žemaičių kalba* ir *tarmė* su *lietuvių kalba* ir *tarmė*. Ir vėlesniuose dokumentuose tiek Boričevskis, tiek kiti administratoriai vėl pramaišiu vartojo terminus *žemaičių* ir *lietuvių*, *kalba* ir *tarmė*. Galima nurodyti tik kiek dažnesnę administratorių tendenciją rašyti apie *žemaičių* (ne *lietuvių*) *kalbą* (ne *tarmę*). Apskritai toks painiojimas net to paties asmens tekstuose turbūt liudija jį nemokėjus nei žemaičių, nei aukštaičių tarmės. Liackio supratimas buvo daug tikslesnis negu kitų administratorių¹³.

Liackis apsiėmė dėstyti tris kartus per savaitę (daugiau seminarijos taryba ir nepageidavo) už papildomus 400 rublių per metus:

Уроковъ въ недѣлю по литовскому нарѣчію Ляцкій предполагаетъ принять на себя три; Совѣтъ Семинаріи находить число это достаточнымъ тѣмъ болѣе, что назначеніе большаго числа уроковъ на жмудскій языкъ было-бы въ ущербъ преподаванію другихъ предметовъ. За трудъ свой по обученію жмудскому нарѣчію Ляцкій желаетъ получать вознагражденіе въ размѣръ 400 рублей въ годъ (l. 9r).

Toliau Boričevskis teiravosi, ar jis galys leisti Liackiui dėstyti lietuvių tarmę nurodytomis sąlygomis (l. 9r–9v). Pabaigoje dar pridūrė, kad be Liackio Panevėžyje nerasta kito stačiatikių tikėjimo asmens, gerai mokančio lietuvių ar žemaičių tarmę:

Кромѣ Ляцкаго въ г. Поневѣжѣ неимѣется въ виду лица православнаго исповѣданія, основательно знающаго литовское или жмудское нарѣчіе (l. 9v).

Tam tikrą laiką vis dėlto galiojo Sergijevskio leidimas vieniems mokiniams mokyti kitus lietuvių kalbos – nuo tada, kai Boričevskis gavo Sergijevskio 1872 metų gruodžio 22 dienos laišką (gal apie naujuosius 1873 metus), leidžiantį tokį mokymą kaip eksperimentą, iki tada, kai gavo kitą 1873 metų sausio 25 dienos jo laišką (gal apie vasario pradžią), persakantį ministro nepritarimą. Tad tikėtina, kad maždaug visą sausio mėnesį 1873 metais Panevėžio seminarijoje vyko lietuvių kalbos dėstymo eksperimentas. Vienuolika lietuviškai mokančių mokinių turėjo mokyti lietuvių kalbos vieni kitus bei likusius nemokančius po vakarienės prieš

13 Plačiau apie tai, kaip administratoriai suprato lietuvių ir žemaičių etnosą, jų kalbą (kalbas) ir tarmes, žr. Darius Staliūnas, „Lietuvių tapatumas, kalba ir rašmenys

Rusijos tautinėje politikoje (XIX a. 7 dešimtmetis)“, *Raidžių draudimo metai*, Vilnius: LII, 2004, 81–86.

pamaldas, švenčių popietėmis ar atsiradus laiko, jei koks mokytojas (amatų ar fizinio lavinimo) neatvyktų į pamoką.

Nėra kaip nustatyti, ar eksperimentas buvo vykdomas nuosekliai, ar buvo noro kam nors griežčiau jį prižiūrėti. Vis dėlto manytina, kad nuo tokio, tegul tik simbolinę reikšmę turinčio bandymo, lietuvių kalba ir buvo pradėta dėstyti Panevėžio mokytojų seminarijoje 1873 metų sausį. Bet vasario mėnesį mokinių pedagoginė veikla tikriausiai nutrūko, o nuo 1873 metų rudens lietuvių kalbos jau ėmė mokyti išdininkas Liackis.

Liackis turėjo dėstyti tris kartus per savaitę, o tai neatitinka Mičiulio ir Čekanavičiaus minėtų vieno ar dviejų. Liackis taip pat turėjo gauti 400 rublių per metus, o tai jau sutampa su Mičiulio nurodymu. Galima pridurti, kad Liackiui tai buvo tik priedas prie Panevėžio apskrities išdininko algos, kurios jis niekada neatsisakė – lietuvių kalbos mokymas jam tapo tik šalutine veikla.

1873 metų kovo 3 dieną Sergijevskis vėl rašė Boričevskiui ir prašė atsiųsti išdėstymą pagrindų, kuriais remdamasis Liackis mokysias, ir išvardyti, kokios mokymo priemonės būsiančios naudojamos. Jis taip pat pageidavo gauti tarnybinį Liackio formuliarą (l. 10r–10v). Boričevskis 1873 metų kovo 29-osios laišku pranešė siunčiąs programą, pagal kurią Liackis dėstysias žemaičių kalbą (byloje ta programa neišliko) ir Liackio tarnybos formuliaro nuorašą.

Beveik po mėnesio, 1873 metų balandžio 25 dieną, Sergijevskis jau išdėstė ministrui Liackio suradimo aplinkybes, pageidavimą gauti 400 rublių algos, netgi tai, kad Liackis mokas lietuvių, o ne žemaičių tarmę, ir kad tos tarmės esančios panašios (tiesa, vėliau vieta apie tarmes išbraukta, tad į švarraštį ji nepateko, ir ministras apie tarmių panašumą galų gale nebuvo informuotas). Prašyta nuo kitų mokslo metų įvesti *žemaičių tarmės* mokymą Panevėžio mokytojų seminarijoje. Beje, matyti, kad pirminiame juodraščio variante vartotas terminas *kalba* (lietuvių ar žemaičių), ir kad, regis, pats Sergijevskis redaguodamas tekstą daug kur vietoj *kalbos* įrašė *tarmę*, o vietoj *lietuvių – žemaičių* (l. 12r–13r). Matyt, tada Sergijevskiui atrodė mokytina žemaičių tarmės, jis nebuvo linkęs pripažinti jai kalbos statuso ar vadinti lietuvių.

1873 metų gegužės 20 dienos laišku ministerija Sergijevskiui pranešė apie imperatoriaus Aleksandro II duotą sutikimą Panevėžio mokytojų seminarijoje dėstyti žemaičių kalbą (ne tarmę). Sergijevskio žodis *tarmė* prapuolė, oficialiame ministerijos dokumente įrašytas terminas *žemaičių kalba* (ar galėjo administratoriams Sankt Peterburge atrodyti svarbu mokyti tarmės – buvo įprasta mokyti kalbą, ne tarmių):

Государь Императоръ [...] Высочайше соизволилъ, въ 16 день текущаго Мая, на введение въ Поневъжской учительской семинарии обученія жмудскому языку, съ отнесеніемъ требуемаго на этотъ предметъ расхода, по четыреста руб. въ годъ, на счетъ кредита (l. 14r).

Vadinasi, oficialiai lietuvių kalbos mokymas Panevėžio mokytojų seminarijoje buvo patvirtintas 1873 metų gegužės 16 dieną (pagal Grigaliaus kalendorių tai būtų gegužės 28 diena), kai buvo pasirinktas mokytojas Zacharijus Liackis.

Ministerijos laiške taip pat sakoma, kad gražinamos Liackio pastabos apie žemaičių kalbą su jos mokymo programa: „съ возвращеніемъ записки о жмудскомъ языкѣ, съ программою, составленныхъ г. Ляцкимъ“ (l. 14v). Tačiau toje byloje neišliko nei Liackio pastabų, nei programos (galbūt jų neįdėta į bylą Vilniuje, gal jos gražintos į seminariją?).

1873 metų birželio 5 dienos laiške Sergijevskis išdėstė Boričevskiui imperatoriaus nutarimo mintis dėl žemaičių kalbos ir mokytojo Liackio (l. 21r–22r). Boričevskis jam atsakė tik po vasaros, 1873 metų rugsėjo 14 dieną, esą Liackis jau pakviestas dirbti nuo rugpjūčio 20 dienos (l. 23r). Taip pat sakoma, kad iš tų 200 rublių, kurie buvo skirti Liackio pusmečio algai, dar liko 55,56 rublio, ir prašoma leisti už juos įsigyti vadovėlių mokiniams, kurie mokysis žemaičių kalbos. Mat seminarijos biblioteka neturinti nė vienos žemaitiškos knygos:

Въ библиотекѣ Семинаріи неимѣется никакихъ книгъ на жмудскомъ языкѣ, по этому имѣю честь покорнѣйше просить разрѣшенія Вашего Превосходительства на употребленіе означенныхъ 55 р. 56 к. на приобрѣтеніе какъ руководствъ для учителя, такъ равно и учебниковъ для воспитанниковъ по жмудскому языку (l. 23r).

Kadangi lietuviškos knygos lotyniškais raidėmis buvo draudžiamos, turbūt ketinta įsigyti kirilika leistų lietuviškų knygų. Leidimą pirkti knygas VŠA davė (l. 24r). Matyt, buvo įsigyta lietuviškų kirilikos leidinių.

Byloje įsegta daug susirašinėjimo dokumentų apie tai, kaip žemaičių kalbos mokymui (mokytojui) kasmet (1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880 ir 1881 metais) rūpintasi išmokėti po 400 rublių algos (l. 25r–64r). Byla nutrūksta 1881 metais. Ar gali su tuo būti susijęs tais metais įvykdytas imperatoriaus Aleksandro II nužudymas?

Galų gale dera pasakyti, kad nors Rusijos administratoriai įvairiai vadino kalbą, kurią norėjo dėstyti, Liackis, kaip buvo matyti, žemaičių tarmės sakėsi nemokąs. O jis lietuvių kalbos mokytoju dirbo apie 22 metus iki 1895-ųjų liepos 30 dienos¹⁴, tad per tą laikotarpį žemaitiškai dėstyti niekas ir negalėjo.

IŠVADOS. Nerasdama lietuvių kalbos mokytojo, Panevėžio mokytojų seminarijos pedagogų taryba turbūt apie mėnesį (1873-ųjų sausį) eksperimentavo – vienuolika gimtakalbių lietuvių laisvu nuo pamokų metu mokė kitus mokinius savo

14 ДѢЛО КАНЦЕЛЯРИИ ПОПЕЧИТЕЛЯ Виленскаго Учебнаго Округа. По осмотру окружнымъ инспекторомъ Одинцовымъ

Поневѣжской учительской семинаріи. Началось 1895 г.; LVIA: f. 567, ap. 11, b. 3643, l. 5r.

kalbos. Eksperimentą sustabdė švietimo ministras grafas Dmitrijus Tolstojus. Vėliau buvo surastas karo inžinierius, apskrities išdininkas Zacharijus Liackis. Jis ėmė dėstyti lietuvių kalbos po tris pamokas per savaitę, už tai gaudavo 400 rublių per metus, nors kartu tebedirbo ir išdininku.

Rusų administratoriai nenorėjo ir nemokėjo atskirti lietuvių (aukštaičių) ir žemaičių tarmių, nebuvo apsisprendę, kaip jas vadinti – kalba ar tarme (tarmėmis). Liackis subtiliau suprato žemaičių ir aukštaičių kalbėjimo skirtumus – sakėsi mokąs tik lietuvių (aukštaičių), ne žemaičių tarmę – tad jo dėstymo laikotarpiu (1873–1895, 22 metus) niekas ir negalėjo mokyti žemaitiškai.

Literatūra ir šaltiniai:

- ČEKANAVIČIUS, PETRAS, 1987: „Panevėžio mokytojų seminarija“, *Tarybų Lietuvos enciklopedija* 3, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 293.
- GAIDELIENĖ, JŪRATĖ, 2003: „Švietimas“, *Panevėžys. Nuo XVI a. iki 1990 m.*, Panevėžys: Nevėžio spaustuvė, 219–245.
- KOZAKEVIČIUS, JUOZAPAS, [apie 1936]: *Amžiaus kronika, kn. 3, 1858–1936 m.* [rankraštis]; VUB: f. 40 – 3.
- MIČIULIS, J[UOZAS], 1929: *Panevėžio mokytojų seminarija: prieš karą ir dabar. Su prof. J. Jablonskio atsiminimais. 10 metų sukaktuvėms paminėti*, Panevėžys.
- PAŠKEVIČIENĖ, LORETA, 1997: „Panevėžio mokytojų seminarija“, *Kultūros paminklai* 4, 93–98.
- STALIŪNAS, DARIUS, 2004: „Lietuvių tapatumas, kalba ir rašmenys Rusijos tautinėje politikoje (XIX a. 7 dešimtmetis)“, *Raidžių draudimo metai*, Vilnius: LII, 79–109.
- STALIŪNAS, DARIUS, 2006: „Kaip rusai pedagogai XIX a. viduryje mokėsi lietuvių kalbos“, *Lietuvos istorijos metraštis* 2005 (2), 93–116.
- STALIŪNAS, DARIUS, 2007: *Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863*, Amsterdam, New York, NY: Rodopi.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2006: „Kazimiero Lelio ir Ipolito Liutostanskio lietuviškos kirilikos modeliai, 1887–1891“, *ALt* 8, 279–316.
- ŠVAISTAS, JUOZAS, 1963: „Mokytojų seminarija rusų laikais“, *Panevėžys*, red. Juozas Masilionis, Čikaga: Panevėžiečių klubas, 145–154.
- Гуковскій, К[онстантинъ] Г.; Е[мельянь] Войничъ, И. Н. Синяковъ, 1905: *Городъ Поневѣжь: краткій историко-статистическій очеркъ*, Ковна: Типографія Губернскаго Правленія.
- ДЪЛО КАНЦЕЛЯРИИ ПОПЕЧИТЕЛЯ Виленскаго Учебнаго Округа. По осмотръ окружнымъ инспекторомъ Одинцовымъ Поневѣжской учительской семинарии. Началось 1895 г.; LVIA: f. 567, ap. 11, b. 3643.
- ДЪЛО КАНЦЕЛЯРИИ ПОПЕЧИТЕЛЯ Виленскаго Учебнаго Округа. 3 народнаго СТОЛА. О введеніи въ Поневѣжской учительской семинарии обученія жмудскому языку. Началось 12 Декабря 1872 года; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 4017.

Giedrius Subačius

TEACHERS TRAINING SEMINARY IN PANEVĖŽYS:
IMPLEMENTATION OF THE LITHUANIAN LANGUAGE
LESSONS IN 1872–1873

Summary

The pedagogical council of the Panevėžys Teachers Training Seminary could not find a teacher for Lithuanian at the very beginning of its operation in 1872. Therefore it was permitted to conduct an experiment—eleven students who spoke Lithuanian fluently seem to have taught Lithuanian to other students for approximately a month (January of 1873). The experiment was stopped by the Russian minister of education Count Dmitrij Tolstoj. Later a teacher was found—Zacharij Liackij, a military engineer, and a treasurer of the Panevėžys District. He began teaching Lithuanian three times a week, and received an annual 400 ruble salary.

Russian administrators did not want to and could not distinguish between the Highland and Lowland dialects of Lithuanian. They were uncertain as to whether to name them a language or a dialect. Liackij had acquired a more subtle comprehension of the way Highlanders and Lowlanders spoke—he claimed he knew the Highland Lithuanian dialect himself, and was ignorant of the Lowland one.

GIEDRIUS SUBAČIUS

Department of Slavic and Baltic Languages and Literatures

University of Illinois at Chicago

UH 1608, MC/306

601 S. Morgan St.

Chicago IL 60607, U.S.A.

el. p.: subacius@uic.edu

Gauta 2007 m. rugpjūčio 18 d.

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5

LT-10308 Vilnius, Lietuva